

Az írók szabadon felelősek

Ahogy a közönséges halandók között is vannak jók és rosszak, úgy az írók kasztjában is található erkölcsös alkotó és kevésbé az. Az egyik író törődik a társadalom dolgaival, szorgalmazza annak változását, fejlődését, a másik pedig teljesen közömbös iránta.

Jászi Oszkár szerint: „Erkölcsös az a művészet, amely alkalmas arra, hogy az egyén vagy a faj életére vagy mindkettőre hasznos legyen.”

A művészetek között az irodalom közvetíti leghatékonyabban a különféle változtatást sürgető, jobbító eszméket. Az író gyakran a közösség élő lelkiismerete; bírálata, elégedetlensége, lázadása és lázítása nem egyszer igazi reformokhoz, sőt, forradalomhoz vezetett. (Gondoljunk a francia enciklopédisták, Petőfi, Ady vagy az 1956 előtti Irodalmi Újság működésére, hatására!)

Az nem lehet vitás, hogy az író mint közszereplő felelősséggel tartozik a közösség iránt. Ám ne állítsa senki, hogy a derék író az egész emberiséget szolgálja. A világ társadalmá ugyanis országokra, nemzetekre és sokféle más, kisebb-nagyobb rétegre, csoportra tagolódik, amelyek között szembenállás, súrlódás, összeütközés lehetséges.

Ki-ki eldöntheti, hogy egy birodalomnyi – netán kétes megítélésű – hatalommal avagy valamely kedvezőtlen helyzetű kisközösséggel vállal-e sorsközösséget. De, mivel az írói szerepről hosszú idő alatt kialakított nézet van a köztudatban; árgus szemek figyelik és ítélik meg; milyen ügy, eszme, szervezet, gépezet... szolgálatába szegődik egyik-másik alkotó. Petőfitől József Attiláig az ars poeticák elvárása szerint az író igenis legyen a jó ügyek bajnoka, a jellemesség, a bátorság, a küzdés,

az együttérzés és a jó erkölcs – egy szóval: a tökéletesség – megtestesítője!

De nemcsak ilyenek, nem csupán kiválóak és erényesek az írás és a gondolkodás művészei, hanem mindenfélék; sokszor kisszerűek, hitványak, vétkezők és bűnösök is, akik közül nem egy méltán került Dante pokolköréibe.

Nincs tudomásom arról, hogy létezne olyan kódex, amely cikkelyekbe rögzítené az író felelősségének, emberséges magatartásának ismérveit. Ha létezne is, mégoly képtelenség lenne annak alapján elszámoltatni, megfeddni, büntetni a tollával megtévedő „delikvenst”. Csakhogy az idők során eme nem létező kódex építőanyagaként annyi, de annyi szentencia, közmondás, epigramma, ars poetica és életrajzi minta halmozódott föl, hogy általuk, fényükben bátran minősíthetünk egy-egy alkotót.

Petőfi szerint Isten „lángoszlopoknak rendelé/ A költőket, hogy ők vezessék/ A népet Kánaán felé.” Az ígéret földjén honol a szabadság; ontja javait a bőség kosara, nincsenek jogfosztottak, és művelődhet mindenki kedvére.

Az apostol Szilveszterével azonosuló romantikus poétánk önmagát is a társadalmat érlelő fény sugárnak tekintette.

Vörösmarty is a „fényes lélek” dolgát és feladatát fogalmazza meg a könyvtárban kélt kérdéseire adott válaszokban: „Hány fényes lélek tépte el magát,/ Virrasztott a szív égő romja mellett,/ Hogy tévedt, sújtott embertársinak/ Irányt adjon, s erőt, vigasztalást./ (...)/ Mi dolgunk a világon? küzdeni/ Erőnk szerint a legnemesbékért./ Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.” Ám a fele-

lősségérzet terhétől roskadozva, a hiábavaló küzdés komor belátásával zuhan a kétségbeesésbe: „Istentelen frigy van közötted,/ Ész és rosszakarat!/(...)/ Nincsen remény! Nincsen remény!” A végzetes vereségtudat; a tél, a csend, a hó és a halál mélységéből csak hatytyúdalanak egyetlen sora csillan pislá reménynyel: „Lesz még egyszer ünnep a világon”.

Míg a 19. századi „fényes lélek”, „fény sugar”, „lángoszlop” és az ő műve „rongyos katonaként” harcol nemes célokért, a 20. század parnasszusán „Móricz Zsigmond egyedül fölér egy forradalmi szabadcsapattal”, amint azt Ady Endre nyilatkozta a Hét krajcár olvas-tán.

Ady előbb publicistaként vette védelmébe a sorsüldözötteket, kiforrott költészetében pedig az összmagyar érdekek szószólója volt, faji és nemzeti elfogultság nélkül. Mint nagyváradi hírlapíró harcosan kiállt a tanári állásában méltatlanul felfüggesztett zsidó Somló Bódóg mellett, így lelve rá a maga Dreyfus-jére.

A kémbotrányba kevert és ártatlanul súlyos, ördög-szigeti rabságba hurcolt zsidó-francia vezérkari tiszt, Dreyfus esete, a 20. század kapujában, napjainkig világló fényes mintája az önzetlen szolidaritásnak, melynek egyik főszereplője Émile Zola volt. Közel hatvanévesen élethossznyi munkája gyümölcsét kockáztatva s lemondva a vágyott akadémiai tagságról is egy ismeretlen, jelentéktelen figura, ám vétlen áldozat érdekében J' accuse! (Vádolom...!) címmel nyílt levelet írt a köztársasági elnökhöz, amely tetteivel új lendületet adott a Dreyfus-pártiak küzdelméhez, s amivel egy évi börtönbüntetést vont a maga fejére. Becsületrendi tagságától is megfosztották. Amikor az író pár évvel később, 1902 szeptemberében merényletgyanús körülmények között – füstmérgezés következtében – elhalálozott, temetésén ezt mondta Anatole France: „...benne testesült meg egy pillanatra az emberiség lelkiismerete.”

Ugyanakkor, ugyanez a lelkiismeret munkálhatott a vigyázó szemét Párizsra vető Ady

Endrében is. Őt is sajtóperbe idézték, és az Egy kis séta c. cikke miatt elszenvedte élete második börtönbüntetését, amit így kommentált: „Krisztus... szolgálai kicsit módosítottak egy krisztusi doktrínát: én megdobtam őket kemény szavak kövével, s ők rabkenyérrel dobtak engem vissza.”

A 19. század után megritkult, súlyát veszítette a költői hitvallás, mintha divatjamúlt hordószónoklatnak érezték volna az új idők dalnokai.

Nem szerepjátszó költő-magánemberként utoljára József Attila kiáltotta el magát harsányan: „Sziszegve se szolgállok aljas/ nyomorító hatalmakat.” A mégoly tiszteletreméltó Babits mint szelíd értelmiségi nem éppen tömegfogyasztásra szánt, belletrisztikus szövegben mondott harmadik személyben megfogalmazott ítéletet a némák cinkosságáról. Aztán a vörös uralom alatt szinte bűnös módon évekre fiókolt a zsarnokság természetrajzát legzseniálisabban leíró Illyés Gyula.

Nézzük, házunk táján, a Délvidéken mi dolga volt a tollforgatónak a politikai tél hosszú évtizedeiben! Furcsamód épp azt a két dolgot nem hiányolta, amit mottóversében Petőfi vindikált magának; a maga kivételes szabadságát hajlamos volt össznépinek vélni, s szemében a szerelem szégyenteljes banalitásként törpült el az élet nagy kérdései mellett. A tíz évnyi liberalizmus idején, a hatvanas években a rovattal, majd folyóirattal rendelkező titáni írónemzedék föltörő tagjait eltölthette volna az az illuzórikus érzés, hogy ők a világ legszabaddabb magyarjai, ámde ők jugoszlávságukra voltak büszkék, a nyugati, korszerű szellemiséget befogadó hazájukra, joggal, és lefitymálták a „hungarofil hazaffy”-t. Szolidaritásuk alanyát csak igen távol lelték meg: Che Guevarában, Jan Palachban.

Aztán hideg zuhanyként érhetette őket az agg uralkodó, Tito lapbetiltásokat, politikai perek hullámain, bebörtönzéseket elindító, öregemberesen reteszelő, szüntelen önvédelmi mániája. Az addigra krisztusi életkorba jutó, egykori szalonlázadó irodalmárok a felelősség válszútjához tuszkolódva jobbnak látták, ha

nem keresztfán végzik, hanem elfoglalják új, júdáspénzen vett pozícióikat, főszerkesztői, igazgatói avagy nagyköveti székekben.

Mit csináltak ők a fölénk magasodó csend, hó és halál idején?

Most lettek csak igazán vakok, süketek és némák! A passzívan félrenézők még csak hagyján, de volt jeles epikus, ki szépírói pen-náját eldobva magas párttitkári minőségben rapidíjas vidéki terepre kocsikáztatta magát, hogy néhány írotársa államhatósági eltaposá-sára adjon ukázt a helyi pártszerveknek. S mi-közben rendőri konvoj robogott el a lefogot-takkal, ő és elvtársai cigányzenés vendéglő-ben kavargatta a halászlét.

Egy évtized múltán egy másik ismert délmagyar író kultuszminiszterként jött a pro-vinciába éberségre inteni a nacionalista fé-szeknek bélyegzett település pártmunkásait, aminek ezúttal is meglett a foganatja. A térség egyik utolsó, írot sújtó politikai pere vette kez-detét. Fél év se telt bele, 1988 telén két és fél évi börtönítélettel torolták meg a bűnös állító-lagos országdaraboló szándékát. Azzal el is hagyhatta celláját az ipse, hogy a továbbiak-ban szabadlábbról védekezhessen. (Gorba-csovna is köszönhetően ekkoriban omlado-zott a kelet-európai komenizmus roskatag rendszere.) Valahogy errefelé is divatba jött nyilvánosan a jó ügyek mellé állni, s amíg a rendőrség újabb hamistanúkat verbuvált; írók, értelmiségiek és emberjogi szervezetek leve-lekkel, beadványokkal, közleményekkel zak-latták a bíróságot és az államelnökséget. A felmentést követelő petíció száz-egynéhány aláírója között ott volt Csoóri, Cseres, Csurka, Mensáros László színművész, Matija Bećković, Dobrica Ćosić, Vojislav Koštunica, Ljubomir Tadić és az a nemzetközi PEN író-szervezet, amelynek akkor tagja volt Arthur Miller, Léopold Senghor és Vargas Llosa..., épp csak egy újvidéki kezdő író lökte el magától a gyűjtőívet.

Ám, aki egykor megverselte Jan Palachot, már az itthoniakban is felfedezte a védeni va-ló áldozatot, íróegyesületi elnökként is szár-nyai alá vette a rászorulókat, költőként pedig –

ha nem is A madár fiaihoz ódon stílusában – jól beolvasott a piszkos hatalomnak, ám cen-zor, ügyész – de, sajna; olvasó – legyen a tal-pán, aki az ő szövegdzsungelében fölismerte az ellenzéki szembeszegülést.

A fent említett exminiszter, magyar nácit szi-matoló délmagyar író napjainkban mifelénk az egyetlen olyan értelmiségi, akiben pislán föl-merült, hogy a közelmúlt diktatúrájának félre-értésre hajlamos áldozatait netán az egykori üldözök oldalán vélik őt látni. Nemrég-i cikkében név szerint említ valakit, mondván, hogy nincs oka a gyűlöletre, mert ő – a politikus – éppenséggel megmentésén fáradozott. Mi más ez, ha nem a lelkiismeret megmozdulá-sa? A sorok közt olvasva azt a beismerésfélét hámozom ki, hogy akinek a megmentéshez volt hatalma, az az elveszejtéshez is értett.

A diktatórikus rezsím pajzsa mögötti felbújtók és feljelentők tettüket rendszerint titokban követik el, a többi a nyilvánosan mű-ködő „igazságügyi” és „bűnüldöző” szervek, a hamistanúk és a szolgálai híreszközök dolga.

Ám dőreség lenne most a rendszer- vagy in-kább módszerváltás után a korábbi politikai csúcsszervekben kélt ukázok kiagyalóitól el-várni, hogy maguk ellen gyónjanak. Ennek tu-datában erkölcsi nagyságként tisztelhetjük a szóban forgó volt politikus írot, aki csak ím-mel-ámmal állt be a csahos falkába, igyekez-vén félrenézni az elejtendő „vad” láttán, de ma mégis magába száll, s az utókor színe előtt tart önvizsgálatot; vétkezett-e a hatalom ré-szeseként, és hamut szór fejére. Jópár fejet il-lethetne mifelénk eme szórás, amennyiben a toll kismesterei nem Títótól, inkább Petőfitől, Zolától, Adytól tanultak volna együttérzést a kisemmizettekkel.

Túl a Jean Valjean-i megbocsátás pózán a volt politikai elítéltnek – ha képzelőerővel megáldott író – tárgyilagosan be kell ismer-nie, hogy a másik oldalon, az üldözökén – a szerkesztőnek, a párttitkárnak vagy a börtön-örnek – se jutott hálás szerep. A fotel, a fize-tés, a rezsím és a biztonság iránti hűség egyúttal kinek-kinek családja iránti kötelezett-séget is jelentett.

Az egykori pártállam – itt-ott ma is helyén maradt – művelődéspolitikusa, lapszerkesztője, rovatvezetője, bármely szösszenetét könnyedén publikáló irodalmára méltósággal tartott távolságot az államvédelmisektől megbélyegzett, ergo művészként, alkotóként jelentéktelennek, tehetségtelen akarnoknak tartott figurákkal szemben, esztétikainak tüntetve föl a politikai kirekesztést. A pártiktatúrát kiszolgáló művészértelmiségünk krémje az elefántcsont ama ferde tornyában itélkezett elevenek és kussolók fölött, amely torony mélyen a lenézett, elnémitott írók gerince alatt csupán a hatalmi gépezet ülepéig ért.

Tőlünk írástudóktól bűn lenne, ha adósai maradnánk a későbbi korok olvasójának. A nehéz idők vállalt vagy ránk tukmált szerepeinek bizonyos részleteit jegyezzük le, adjuk közre, könnyedén, anekdotázva..., akárhogy: „Tudod/képzeld el, mikor egyszer a Dunaparton barátságosan megszólított egy ávós...” Nem kell ehhez bátorság. Az igazi nagyság most kipakol, mert tudja, hogy már lehet, s itt az ideje. Amakkor nem lehetett, megértem.

Az írói felelősség vizsgálatakor látókörünkbe kell vonni minden írástudót; a valódiakon kívül a közírókat, a publicistákat, a dilettánsokat, a pletykalapok és a szórakoztatóipar firmáit.

Az elavult cenzúrát új, rafináltabb ízlésdiktátor váltotta föl; a bulvármédia. Miként egykor a gondolatrendőrség, úgy szolgálja ma a politikacsinálókat a tömeghíreszköz.

A hatalomtartók rég rájöttek arra, hogy a cirkuszt és kenyeret uralkodási elv az arányok megbomlása közepette is jól érvényesül; amikor a csipetnyi kenyér mellé töméntelenül sok cirkuszt adagolnak. Az utóbbi szerepet tölti be a bulvármédia, a pletykalap s a szórakoztatóipar.

A lezüllesztett oktatáspolitikával karöltve gyártják a minőség és akarat nélküli emberpépet, amely szinte teljesen leszokott a gondolkodásról, gondolatcseréről. A bulvármédia vetése önsorsrontó választásokat eredményezőn szokott beérni.

Manapság nincs az az író, aki az eposzi tárgyilagosság szemüvegén át látná a világot. A valamilyen politika szolgálatába szegődő (hírlap)írónak pedig bértollnok a neve. Tollukat újra meg újra eladják tehetségesnél tehetségesebb írók, publicisták; ők írják meg a fouché-mód örökkön felszínen maradó, a politikai divat és kereslet szerint más-más portékát kínáló, megélhetési régi-új politikusok beszédeit, önéletrajzát, avagy éppen szóvivőként a kormány nevében magyarázkodnak.

Se jogból, se szellemi, se anyagi javakból nem juthat egyformán mindenkinek; máig sincs az a kosár – a Petőfi emlegette bőség kosara – ezért a vékony hatalmi réteg a kedvezményezett fél országgal összekacsintva és karöltve sokféle korlátozással sakkban tartja az ország másik felét. Ebben is fontos szerep jut a bértollnokoknak.

Nem elég beleszületni egy nemzetbe és értékrendjébe: az értékrendet karbantartani, újratermelni, bővíteni és védelmezni kell. Nem könnyű, szinte megoldhatatlannak tűnő feladat az egyed, az emberminőség tökéletesítését, az emberfők kimunkálását, pallérozását elvégezni, tudást, erkölcsöt és jellemességet hirdetni ott, ahol tőlünk, jobbító szándékú emberektől légmentesen elzárt iskolákban tunyává balkanizált és európai mércéket alig ismerő, nem becsülő nemzettársaink oktatnak, ráadásul olykor a globalizáció henyeségeit és hordalékait is ellensúlyozni kéne. Nyugodtan dőlhetünk-e hátra, hogy az itt elhangzott előadások tömkelege majd megteszi hatását? Vajon kiválthatunk-e többet röpke tapsnál?

Egyik itt ülő barátom mondta vagy idézte valahonnan, hogy a demokrácia nem más, mint a diktatúra pillanatnyi föllazulása. Ha zordonan véget ér ez a föllazulás, ugyan segítenek-e szentenciás dolgozataink? Hatással van-e az utókorra egy-egy ars poetica, moralista intelme? Hatott-e az újvidéki kezdő író erkölcsére, arculatára Petőfi Sándor (hányadszor Petőfi...) 19. századi férfi- és költő-ideálja?

Aligha.